

אבות נזקי הרוח של שור

ת"ר, ג' אבות נאמרו בשור: הקרן, והשן, והרגל.
 קרן מנלן? דת"ר: "כי יגח" (שמות כא, כח) – אין נגיחה אלא בקרן, שנאמר (מל"א כב, יא):
 "ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' כאלה תנגח את ארם" וגו',
 ואומר: (דברים לג, יז) "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח".
 מאי ואומר? וכי תימא, דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, ת"ש: "בכור שורו הדר לו".
 והאי מילף הוא? גילוי מילתא בעלמא הוא דנגיחה בקרן הוא! אלא, מהו דתימא כי פליג
 רחמנא בין תם למועד – ה"מ בתלושה, אבל במחוברת – אימא כולה מועדת היא, ת"ש:
 "בכור שורו הדר לו" וגו'.

בבא קמא ב ע"ב

הכח החמרי וכל עניני החול הינם בסיס להופעת התוכן הרוחני של החיים, הקודש. לפי
 חשיבות הענין הרוחני העתיד להתגלות, כך יש חשיבות לבסיס החמרי על מנת לאפשר
 הוצאה שלמה אל הפועל של התוכן הרוחני הנשגב. לפי העצמה הרוחנית העומדת להגלות
 ולפעול בהויה – כך יש צורך, וכך מסודר בסדר הא-להי של המציאות, שהכח החמרי יהיה
 מוכן בעצמה מספקת לשמש למגמת הקודש.

עניני החול, אם כן, מצורפים לקודש: המבדיל בין קודש לחול – יש ביניהם הבדלים
 מהותיים של מדרגות מציאות, אך מכל מקום יש יחס חיובי ביניהם. אמנם ללא הכוונה
 והדרכה לטוב ולעילא עלול הוא הכח הגדול הזה של חול וחמירות להיות לרועץ, וזה
 בשלשה אופנים כלליים.

הכח החמרי העוור, ללא הכוונה שכלית טהורה, עלול מצד עצם קיומו וגודל כחו
 להיות יוצא אל הפועל בפריצת גדרים, ודורס ומוחק ציורים אחרים שיכלו להיות כלים נאים
 להופעת המגמה הא-להית בהויה.

אופן אחר: מתוך הרגל של חיים חמריים חסרי תכלית רוחנית, יש והחומר והנאותיו
 מוצאים חן, מצד עצמם, ונהפכים להיות מטרת החיים. כאשר הנאות החיים נתפסות כעיקר
 החיים ותכליתם, וכל הכח החמרי וכשרון החול משנועבדים אליהן להשיגן, להרחיבן, לגוונן
 ולהמשיכן, וזהו מצב המזיק הרבה לענינו האמתי של האדם וכל אשר לו וכן לכל אשר נמצא
 מעבר לפרטיותו¹. לא רק קיום חמרי עוור, אלא יזמה וכוונה יש כאן; אך הכל משועבד
 למדרגה השפלה ביותר של האדם, דבר המעיב על צביונו האמתי שהוא צלם א-להים.

1 כי בעניני החומר הפרטיות מודגשת, כעין "מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני" (קהלת ב, כה). "... אנו רואין את
 כל ישראל כאילו הם גוף אחד; ואף על פי שגופין מחולקין הם, כיון שנשמותיהם ממקום אחד חוצבו הרי
 הם כגוף אחד, כי הנשמה היא עיקר, ודע זה" (דרכיז על רמב"ם מפרס פ"ב הל"ד). ממוצא דבר שמענו, כי מי
 שאצלו הגוף הוא העיקר אזי האחדות אינה עיקר ואינה מאירה בו. וכן עיין תניא ח"א פל"ב.

הסתמיות של החיים או הנהנתנות אינם אלא העדר תכלית אמיתית, שקיעה בחיצוניות החיים. אין בהם תוכן אידיאלי שהוא הפוך מן המגמה הא-להית של החיים. שונה מהם ויוצא לגמרי מטבע היושר הוא המצב אשר במקום שישמש החומר לבסיס איתן להופעת רוחניות אמיתית באה אידיאה זרה ומשעבדת אליה את כחות החיים, ובהם כח החומר, למען מטרותיה הזרות. אידיאל, שהוא כביכול רוחני, ממלא את הנפש בעוז ורוח לחימה למען מטרה הנראית נעלה – אף נעלה מעניני החומר והנאותיו. אידיאל כזה, אנושי או כאילו רוחני, נותן טעם וכוונה לחיים, אך בצורה הפוכה למגמת האמת והצדק הא-להי של ההווה. הוא מעוות את עיקר צלם א-להים שבאדם המתגלה בדעה ודיבור ומשתמש בהם למטרותיו. הוא כובש את לב הנפחים אחריו מצד רעם גבורתו וברק יפיו המלכב את חוש האסתטיקה הנפשי או המחשבתי. אך רעם זה קול עלה נידף הוא באמת, וברק זה חולף עובר וכחלום יעוף, כי אינו מבוסס על אדני כסף טהור של דבר ד' המתגלה לעולם על ידי ישראל עם קדושו, בתורתו ורוח קדשו השפוך עליהם בכל דוד ודור שלו.

השור מציין את הכח החמרי האדיר הנצרך להכין את התלמים לזריעת אמונה בחי עולמים², "ורב תבואות בכח שור". השור הוא כח חמרי שוקט ועובד ששייך לסדר העולם החמרי, וזה על פי הסיודור הא-להי של המציאות, של הופעת הרוחניות העליונה בנושא גשמי שיכול להיות בסיס להופעתה ופעולתה בהווה. אמנם השור, הכח החמרי הגדול, יכול להתהפך לכח חמרי מחבל ומזיק³. נזק הרגל, דריסה עוורת של כלים טובים בחיים, היזקן מצוי: הוא בא מעצם מציאותה של החמרות, מתוך עצם קיום הכח החמרי, הממשיך לפעול את פעולתו החמרית העוורת גם כאשר אין הכוונה מושכלת והדרכה של קודש. קרוב אליו אך שונה ממנו הוא נזק השן, שיש הנאה להיזקו, כאשר הכח החמרי אינו רק ממשיך בצורה עוורת אלא יש הנעה מכוונת למען המטרה החדשה, הנמוכה, של השגת ההנאות כמוקד

2 עיין עולת ראייה ח"א, עמ' קסז, ד"ה 'פר ושעיר', ועולת ראייה ח"א, עמ' קל, ד"ה 'כבשים בני שנה'. הזורע מאמין בחי עולמים – שבת לא ע"א: "אמונת זה סדר זרעים", ותוס' שם, ד"ה 'אמונת זה': "אמונת זה סדר זרעים. מפרש בירושלמי שמאמין בחי העולמים זורע".

3 רלב"ג משלי יד, ד: "ורב תבואות בכח שור", והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל היא תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו, בהשתמשו בהכנתו להתחכם בהגעת תאות החומר. ואם ישמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בענינים העיוניים".

ובמסכת סנהדרין (מכ ע"א): "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה", אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה. קרי רב יוסף אנפשיה 'ורב תבואות בכח שור'. וכתב המאירי: "לעולם יהא אדם שקוד ללמוד תורה הרבה ואל יהא נשען בבינתו ופלפולו, שאין הפלפול כלום לענין הוראה במקום שאין שם ידיעה. דרך הערה אמרו: 'בתחבולות תעשה לך מלחמה', במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות חבילות של משנה, ואין זה נמצא אלא בשקידה גדולה ובעמל ויגיעה. דרך צחות אמרו: 'ורוב תבואות בכח שור' וכבר בארנו שאין בעל הוראה אלא מי שהוא גמיר וסביר, ו"ל יודע הרבה ומפולפל ובעל סברא לבחינת הענינים איזה ראוי לדמותו לזה ואיזה אינו ראוי לדמותו וכל כיוצא בזה". העמל והשקידה לאסוף חבילות של משנה היא עבודת שור, שזה הבסיס אך אין זה הכל. כמו שאין להורות הלכה מסברא בלתי מבוססת כן אין להורות הלכה רק מן המשנה ללא סברא, שאם עושה כן נקרא "התנאים מבלי עולם... אמר רבינא שמורין הלכה מתוך משנתן" (סוטה כב ע"א). כי ידיעת המשנה היא דמות בסיס החומר לרוח, כן המשנה בסיס להוראה – אך לא גופה. ונלע"ד שבימינו הוא ההבדל שבין קריאה בספר הלכה והגדת הכתוב בו, שאין בזה הוראה, ובין פסיקה. ואם אינו בעל סברא יטעה גם בהכנת הכתוב בספר. הרי לנו בסיס לדבר טוב, שאם אינו מטופח יכול הוא להיות בסיס לטעות.

החיים. אלו נזקי נפש של הימשכות אחר הקיום או ההנאה בלבד בלי חיפוש התוכן והמשמעות⁴.

שונה מהם בצורה יוצאת דופן, בניגוד ליושר האדם כפי שנברא מאת הבורא, הוא נזק הקרן. כאן יש כבר עסק עם כוונה, תפיסת עולם שכלית, שהיא הפוכה לכוונה העליונה של הבריאה ושל תכלית האדם. זהו נזק רוחני-נפשי של העמדת אידיאל חיים שהוא מושכל, מחושב, מכוון, אך לאמיתו של דבר אינו מביא אלא לידי היזק והרס. זהו נזק שיכול לפגוע בחיי הפרט ואף בחיי לאום. הפסד כזה בא לא מתוך חוסר תשומת לב או מתוך יצריות ונהנתנות פשוטות, אלא מתוך הערך המוסף של שכל ואידיאולוגיה הפוכים מן היושר הא-להי, מתוך שימת משמעות מזויפת לעיקר החיים שהיא – לעומת אמתת המגמה הא-להית של המציאות – אינה בנין כלל של האדם הפרטי או הכללי אלא נזק בלבד. שלשה אבות נאמרו בשור: הקרן, והשן, והרגל, מן החמור אל הקל: המשמעות המעוותת, הנהנתנות, והקיום הסתמי חסר התכלית.

[כחות 'שוריים' כלליים אלו, הנמצאים בהויה כולה, מרוכזים בישראל, במקורם, ביוסף. "ויהי לי שור וחמור", 'שור' – זה יוסף, שנאמר 'בכור שורו הדר לו'⁵. הכח החמרי בישראל, סידור עניני החול בצורה ישרה המתאימה למדת הצדק ואמת של המגמה הא-להית, הוא מיוחד ליוסף, "ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ", ומצד כשרון זה – הנעשה בצדקות גמורה, כי הוא יוסף הצדיק⁶ – "ויבאו אחי יוסף וישתחו לו אפים ארצה", בעדיפותו עליהם כזה⁷.

המצרים, אשר בשר חמורים כשרם⁸, הפכו את התמירות והנאותיה, ברמה השפלה ביותר, לחזון לב והשקפת עולם רוחנית כזאת המשועבדת כולה לתפיסה גשמית של ערך החיים והנצח. כהכנה לשהייתו המוכרחת של ישראל במצרים, החליש יוסף – במדת מה – את קליפתה העבה הזו של מצרים⁹. לפני פטירתו צווה יוסף שעד שיעלוהו לארץ ישראל

4 ניתן לומר שיש באדם שלשה רבדים: קיום, הנאה ומשמעות. מצד הקיום וההנאה יש שותפות בין האדם ובין הבהמה. עיקר ההבדל בין האדם ובין הבהמה הוא במשמעות (שמעתי מ' יגאל לוינשטיין נ"י). נזק מצד הקיום הוא שייך לרגל, שהוא נזק מעצם מציאותה, כבדה והליכתה של הבהמה, ללא שום מטרה מוגדרת; נזק השן נובע מן החיפוש אחר הנאה; הקרן, שמוגדר 'כוונתו להזיק', מקביל לדבר שנעשה מתוך חיפוש משמעות, חיפוש כוונה לקיום.

5 בר"ר עה, יב.

6 יומא לה ע"ב.

7 "היה רועה את אחיו בצאן", עיין מהר"ם אלשיך על תחילת פרשת וישב, שכתב שרק בצאן היה רועה את אחיו, מפני חכמתו וכשרונו בזה, ולא היה רועה שלהם בבית.

8 עיין גבורות ה' למהר"ל (פ"ד) באריכות.

9 "אשר יאמר לכם תעשו" – לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו" (רש"י בראשית מא, נה). וכן ניתוק המצרים מאדמתם בא להחליש את כח הכושף שהיה במצרים, וכמעשה שאמר שמעון בן שטח "יגביה איש אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכם" (רש"י סנהדרין מד ע"ב). ואלו דברי המהר"ם אלשיך בפרשת ויגש:

"עוד שניה היתה הכוונה בקדימת ביאת יוסף עם השכינה מצרימה, למען הכניע כח טומאה שר מצרים ולהחליש כחה פן תחזק ותגבר ידה על ישראל [ו]יאבדו חלילה. כי הלא גם בהיות שכינה עמהם היו קרוב לאבד ביציאה ואילו שהו עוד מעט קט היו נאחזים מטומאת מצרים, משתקעים בחמשים שערי טומאה, והוא מאמרנו על הפסוק 'ולא יכלו להתחמה' (שמות יב, לט). והוא מאמר התנא שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד. ומה גם אם לא היתה שכינה מקדמת להיות אתם בהכנות הנוכרות. לכן צוה יוסף לכרות בשר ערלתם למען התיש כח טומאת מצרים הנקראת ערות הארץ כמדובר, וסייע לזה אשר הובא בנסיכון ערוה שלע"י וכו' עמדו בנסיכון עצם כחו לעשות הדבר ההוא. וגם למען התיש כח מצרים מלשעבד את ישראל ולהכניעם תחת טומאתם שר צלם העביר אותם לערים להריקם מכלי אל כלי ולהחליש כח צנורות

ישקיעו את ארונו בנילוס כדי שלא יעשוהו המצרים עבודה זרה¹⁰, לפי שיטתם ליחס את הערך והחשיבות לאמצעיים ולכחות הקרובים אליהם ולא לאידיאלים הא-להיים¹¹. ובשעת יציאת מצרים העלה משה את ארונו של יוסף מן הנילוס על ידי כתיבת "עלה שור" על לוח¹². עד עתה היה כחו של יוסף מוסתר מן המצרים כדי שלא יהפכוהו לעבודה זרה. במצרים כבר לא היתה אפשרות להתגלות כשרונות חול בכחינה קדושה כמו שהיתה בימי יוסף; לכן כחות אלו היו גנוזים, כדי לקיים סוד מן הרוע של עבודה זרה. אבל עתה, עם יציאת ישראל ממצרים ועלייתם על הדרך לחייהם העצמיים של עם קדוש בארץ הקודש, הגיע העת שכחות חול אלו יצאו אל הפועל, יתעלו עם עילויה של השכינה בעילויים של ישראל. הכחות היוספיים עומדים עכשיו להיות יוצאים אל הפועל בארץ החיים של ישראל¹³, לכן משה מעלה את עצמותיו וכחו העצמי של יוסף אתו¹⁴.

כאשר ישראל יוצאים כבר ממצרים ונמצאים בדרך להר סיני בא עמלק ונלחם בו. ובמקום של רפיון ידים בתורה באמירה "היש ד' בקרבנו אם אין", בא כח הצדקות של יוסף, האומר "בְּלֶעֶזְי אֱלֹהִים יַעֲנֵה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהוֹ", המייחס את הכשרון לא לעצמו בהירות¹⁵

- המיוחדים ליושבי עיר ועיר. ועל כן על כל דברי ההקדמה הזאת אשר היתה עם יוסף כי חכם לבו מאז הורד מצרימה הם שלא להזכיר ולהודיע לאביו כי עודנו חי פן יוכרח לבא ארצה נענע לכבוד אביו, כי אחר שרצון שכירתו ית' היתה לבא מצרימה ושיהיה הוא מרכבה אליה, איך ילך משם אפילו שעה אחת ויבטל השראת שכינה מבלי היות שם מי שתשכון שכירתו עליו".
- 10 אמנם, במדרש יש יותר מדעה אחת. י"א שהמצרים שמו את ארונו של יוסף בנילוס כדי למנוע את העברת כחו ממצרים למקום אחר. כמוכן זה יש להסביר שבאו המצרים להטמיע את כחו של יוסף, אדם שגם הם הודו כי "רוח א-להים בו", בתוך הנילוס, שהוא מקור חיותם החמרית ומקור גאותם המשחיתה. יש בזה אמירה מצרית של רצון להשתלט על כל התרבות העולמית כולה, כולל הכשרונות הרוחניים שבה. "מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים" (ילקו"ש יתרו, רסט) – כל כח היה משועבד למצרים, ששלטה בכיפה מבחינה תרבותית, ולא נתנה לשום כח לצאת אל הפועל אלא בתבנית המצרית של 'בשר חמורים', וכן רצו לעשות עם יוסף ועם ישראל בכלל. ומכל מקום, יש דעה האומרת שיוסף ביקש שישומו ישראל את ארונו בנילוס, כמבואר בפנים, כדי שלא יעשוהו עבודה זרה, ז"א כנגד מגמת מצרים.
- 11 וכדברי הרמב"ם בפרק א' מהלכות עבודה זרה. והואיל ויוסף היה האמצעי להופעת ברכה גשמית במצרים ורכו כח למלכות, היה חשש שיהפכוהו, כמו כל אמצעי, לדרב הנעבד.
- 12 "בא משה ועמד על גילוס, נטל צרור וחקק בו 'עלה שור' וצווח ואומר: יוסף יוסף, הגיעה שעה שהקב"ה גואל את בניו והשכינה מעבכת לך וישראל וענני כבוד מעכבין לך, אם אתה מגלה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקים משבועתך, מיד צף ועלה ארונו של יוסף" (תנחומא בשלח, ב). וברש"י פרשת כי תשא כתב לוח במקום צרור.
- 13 וזה ביחוד כחו של יוסף שיצא אל הפועל ביהושע, הן במלחמתו בעמלק והן בכיבוש הארץ. "ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם... יהושע, זיהי ה' את יהושע והיה שמעו בכל הארץ", יצא לו מוניטין בעולם. מהו שור מיכן וראם מיכן, על שם 'בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו' (בר"ד לט, יא). "יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות, אף אני בכור אתהוה" (ההלים פט, כח), וכן 'בני בכורי ישראל' (שמות ה, כב). מלך היוצא ממנו, הוא יהושע, כחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים. 'וקרני ראם קרניו' – שור כחו קשה ואין קרניו נאות, ראם קרניו נאות ואין כחו קשה, נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרניו ראם" (רמב"ן דברים לג, ח).
- 14 ובהמשך התנחומא שם: "ואל תתמה שהרי הוא אומר זיהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדוני והוא שאול ויאמר איש הא-להים אנה נפל ויקצב עץ וישלח שמה ויצף הברזל, והרי דברים ק"ו: ומה אלישע תלמידו של אליהו הציף הברזל, משה שהוא רבו של אליהו על אחת כמה וכמה". עליית הברזל, המקבילה לעליית ארונו של יוסף, נעשת על ידי אלישע תלמיד אליהו, החיים שניהם במלכות הצפוגית, המלכות שמיסודם של שבטי יוסף, והם פועלים מתוך מאמץ להעלות כחות החול וחיבורם למגמת הקודש של החיים. ואם במצב המסובך של התחלוקת המלכות ותסבוכת העגלים יכולה להיות פעולה לתקון ע"י נבואה של אספקלריא שאינה מאירה, ק"ו בראשית דרכם של ישראל בהנהגת משה רבנו בנבואה של אספקלריא המאירה.
- 15 בנגוד למצרים האומר "לי יארי ואני עשיתיני" (יחזקאל כט, ג), "לי יאורי" – איני צריך לעילונים כי יש לי יאורי מספיק כל צרכי" (רש"י שם).

אלא למקורו האמתי שהוא מקור החיים. כח יוסף מכריע את עמלק – ראשית גוים, ראשית של היפך מגמת ההווה כולה¹⁶ – דוקא מפני כחו לסידור עניני החול בישראל לאור מגמת הקודש. במקום שעמלק מוריד באכזריותו את צביון החיים לדיוטא התחתונה – בא יוסף, שהוא מסוגל להפוך את הדיוטא התחתונה להיות הרום רגליה של הרוחניות העליונה; לעומת עמלק הבא מבחוץ ומזנב בנחשלים ומתריס כלפי מעלה¹⁷ – בא זרעו של יוסף, שפעל לתיקון אף במצרים הרחוקה מבחינה רוחנית¹⁸, ועומד לכלות את עמלק; ללמדך שכאן מדובר באומה שאין לה תיקון אלא במידת שרוף כלה והשמד¹⁹. לכן יהושע, משרת משה אשר לא מש מן האהל, ההוגה בתורה יומם ולילה והוא בעל מסורה, "איש אשר רוח בו"²⁰ בן בנו של "איש אשר רוח א-להים בו"²¹, הוא המוכשר להתחיל להחליש את עמלק ואת עמו לפי חרב.

אך אותו כח המעלה את עצמות כחו של יוסף יכול לשמש גם לרעה, להעביר את הכחות ותשוקת עבודת ד' לענין רע ומר של עבודה זרה. "ויש אומרים שמיכה היה... נטל הלוח שכתב עליו משה 'עלה שור' כשהעלה ארונו של יוסף, השליכו תוך הכור בין הנומים ויצא העגל גועה כשהוא מקרטע"²². כמובן, כאשר הכח החמרי נהפך לרועץ להיות בסיס לעבודה זרה, הרי בניגוד לכח האדיר של אמתת התורה יוצא דבר שלמרות שמרעיש ומקשקש וגועה, אינו שור אלא עגל, בקטנות, ולא מהלך אלא מקרטע. בענין העגל אמרו תז"ל:

אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די – הוא גרם שעשו את העגל.
אמרי דבי רבי ינאי: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.
אמר רבי אושעיא: משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו. אמר לה: מי גרם לך שתהא מבעטת בי – אלא כרשינין שהאכלתיך.
אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: משל לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו, והאכילו והשקהו, ותלה לו כיס על צוארו, והושיבו על פתח של זונות; מה יעשה אותו הבן שלא יחטא?²³

הכסף והזהב שנועדו להרחיב את הנפש של עם משוחרר מעבדות, למען ילכו בגדלות במילוי יעודם כממלכת כהנים²⁴, נהפכו לרועץ, להיות בסיס לעבודה של תוהו לא יועיל. ישנן שלש סבות להתפרצות זו מגדר היושר, שלשה גורמים ליצר הרע הזה. ארי נוהם מתוך קופת כשר מפני שקימו הפשוט תלוי בכך, ובעולם הזה אין הארי אוכל תבן כבקר. עצם

16 נצח ישראל למהר"ל (פ"י).

17 "מה היו בית עמלק עושים, היו חותכין מילותיהן [של ישראל] וזורקין כלפי למעלה, ואומרים הא לך מה שבתרת" (תנחומא [בוכר] כי תצא, י).

18 כנ"ל הערה 9.

19 עיין מאמרי הראיה ח"ב, עמ' 508.

20 במדבר כז, יח.

21 בראשית מא, לח.

22 תנחומא כי תשא, יט, וכן הביא רש"י שם.

23 ברכות לב ע"א.

24 עיין עין אי"ה ברכות ח"א, פ"א, קיד (עמ' 44).

קיומו של כח גדול של חמירות מתהפך למזיק כאשר הוא יוצא אל הפועל בצורה בלתי מודרכת, וזה מקביל לנזקי הרגל, שהיוקה מצוי בהיות הכח החמרי מוזנח ללא השגחה רוחנית. סבה שניה: הפרה, שבמקום להאכילה קש ותבן שהיה די בו לקיומה, האכילה כרשינין; שאף שגם זה קטנית למספוא, מכל מקום יותר הנאה יש בהם, מעבר להכרח הקיום, ומתוך עודף הנאה זו מתפתח שעבוד לנהנתנות, הגורם ליציאה מן הסדר ולנזק נפשי רוחני. זה מצב המקביל לנזקי השן. אמנם הסבה השלישית היא כבר באדם, בעל דעה ובינה, הרואה מציאות עקומה נתונה ומסיק ממנה מסקנות מוסריות עקומות. גופו של הבן הוכן לפעולה ואמצעים לכך נתלו בצוארו המחבר בין כחות הגוף ובין הראש משכן השכל. נתוח המצב מביא אותו להבין בשכלו שיש כאן אידיאל של חיים שהוא מובל ומכוון אליו ואכן כך יעשה הבן מתוך כוונה תחלה. זהו מצב המקביל לנזקי הקרן. נמצא יצר הרע בא מתוך הפקרת הקיום לעוורון של תחושות בלתי-מפותחות, הבא מתוך פיתוח עדינות הנהנתנות, והמתפרץ מתוך השכלה עקומה והבנה של מציאות חלקית בראיה שהיא בעצמה עקומה.

שלש אלה, המקבילות לנזקי החמירות, נזקי השור ברגל שן וקרן, הן גם מקבילות לשלש מלכויות שהתגרו בישראל. ארי נוהם הוא כח טבעי אדיר שבא לידי בטוי במלכות המתפשטת על סביבתה, "ארי נהם – זה נבוכדנצר הרשע, דכתיב ביה 'עלה אריה מסבכו'"²⁵ – שענינה כחניות עזות והשתלטות לא-אידיאולוגית על המרחב, כולל על ישראל. זו רגל גסה שדורסת כל כלי של אחרים הנקרה בדרכה. אחריו באה מלכות פרס שענינם הנהנתנות, "דב שוקק – זה אחשוורוש, דכתיב ביה 'וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב'. ותני רב יוסף: אלו פרסיים, שאוכלין ושותין כדוב" וכו'. "כי כן יסד המלך", מלכות שלמה מיוסדת על העקרון הזה, לעשות כרצון איש ואיש לספק את החשק החמרי, והיין הוא יין מלכות, כי הוא מגדיר את המלכות. מלכות זו אינה הורסת משל אחרים אלא אוכלת את של אחרים. לעומת שתי מלכויות אלו באה המלכות השלישית שנמשלה לנמר בעל כנפיים מפני עינו המיוחד: מהירות השכל ועזותו. ענין מלכות יון היה שעבוד הכל לאידיאולוגיה שכלתנית של פרוד הרעיון והחיים²⁶. זה הנזק בא מצד המיוחד שבאדם – הבינה, הכוונה. המלכות הרביעית הופכת את שלטון השכל לשלטון כח המדמה, ומשעבדת אפילו את שכלה לצורך השגת ההנאות הדמיוניות שרק היא יכולה להמציא.]

קרן מנלן? דת"ר: כי יגח – אין נגיחה אלא בקרן. עיקר ענינו וסיבת קיומו של דבר הוא תמיד גם עיקר חזקו ומקורו כחו. כי הלא הסבה העצמית שבשבילה דבר קיים ונכון שיהיה קיים היא הסבה הנותנת צדוק לקיומו – והצדוק הוא הדבר הנותן את הכח העצמי והמוסרי לקיומו, צמיחתו, והתגברותו על מכשולים. ואם יחול שינוי בבסיס המוסרי של ענין, אם יתעוות הצביון העצמי של דבר, זהו הנזק הגדול ביותר לדבר עצמו מבחינה מהותית, גם אם

25 מגילה יא ע"א.

26 "וחשך" – זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם: כתבו על קרן השור שאין לכם חלק בא-להי ישראל" (בר"ר ב, ד). חושך הוא היפך אור השכל מצד שעבוד השכל לחומר. ואמרו לישראל כתבו וכו', על קרן השור דוקא, שרומזו לכתו של יוסף, כלומר: כתבו לכם על הכח החומרי שלכם שאין לכם חלק במה שמעבר לחומר. כנגדם באו כהנים בני חשמונאי ונהפכו, שלא לפי הרגיל, להיות דוקא הם ראשי הלוחמים בפועל, כדי להרגיש את חיבור הקודש והחול מתוך מגמת קודש קודשים. וכן: "שגזרה מלכות יון שמד שלא להזכיר שם שמים על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות" (ראש השנה יח ע"ב), בהדגשת אותה מגמה.

קטן הוא מבחינה כמותית. נזק זה הוא יציאה גמורה מסדר היושר של הדבר. כאשר המעלה המיוחדת של ענין נשא מתעקמת לצד שלילי זהו הנזק העצום ביותר שיכול להיות לאותו דבר. זהו מצב חריג בהרבה לעומת מצב של העדר פתוח או תאוה עוברת שגורמים גם הם סטייה במהלך הישר של החיים, אך אינם נוגעים בעצמיות הענין להשחיתו על ידי העתקתו לעיקר אחר. האדם, שיש בו נפש חיה ויכול להכיר את דרכי ד' ולהתאים את חייו לפיהם, עיקר ענינו הוא בזה: "וידעת היום והשבת אל לבבך כי ד' הוא הא-להים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד", ועל פי זה "דע את א-להי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה". הקרן הוא עיקר הדבר וגם חוזק הענין, לכן הוא מציין גם את השכל²⁷ וגם את הגבורה²⁸. השכל שייך לעיקר הופעת צלם א-להים שבאדם שיש בו נפש חיה²⁹. הגבורה היא המדה הנצרכת כדי להוציא ענין נכבד מן הכח אל הפועל³⁰. אלו המדות – השכל להכרת הטוב הא-להי בדרכיה האידיאלים כפי מה שניתן להכיר, והגבורה, חוזק הרצון כדי להוציא אל הפועל את הטוב הא-להי בחיינו אנו בכלל ובפרט – כאשר הכח העליון של הנבואה ורוח הקודש למדרגותיהם וכל המשכיהם הם הכח המניע והמכוון את הכל – אז הכל יוצא אל הפועל לטובה ולברכה לבעליהם ולכל העולם כולו. אך כאשר השכל והגבורה המתלווה אליו מגיחים ומתפרצים ממקומם ומגדרם הראוי והישר והם נוגחים ופורצים אל תוך תחומים לא להם בקלקול הסדר – אזי הנזק הנפשי והרוחני, לבעליהם ולעולם, גדול הוא³¹.

"כי יגח", ענין שקרה במקרה, לא מציאות עצמית אמיתית שהיא המציאות המתמדת והנצחית. במהלך ההסתוריה קמות תנועות מחשבתיות שיש להן כח אדיר מצד האידיאולוגיות הנוצצות שלהן השוברות את הלב, ומסיטות את האנושות, או חלקים ממנה, מן המסלול הישר והאטי של ההתפתחות. זה במיוחד קורה כאשר השכל מגיח ממקומו, שלא על פי סדריו אשר בהם ועל ידם הוא מכיר את עצמו ומכיר את מגבלותיו, אלא על פי מאוויים נפשיים של הרצון לדעת גם מה שלא ניתן לדעת בשכל, ולסדר סדרי חיים במדה ומשטר במקום שלא על השכל לבדו יוכל האדם לחיות. אז פולש הוא השכל אל תוך תחומי חיים ומציאות שאינם גבולו, ומזה יוצא נזק גדול פרטי וכללי: מה שלא ניתן להבין בשכל לא יובן, אלא רק ציורי דמיון בלבד, שיערמו כערמת קש המכבידה על התרבות, ואשר כן ניתן לאדם להבין ולהכניס קצת בהכרתו – לא יכנס, מפני שהאדם מזניח את התחום הזה בהליכתו אחר הבלתי מוגדר³². וגיחה זו, שבאה מן השכל והכוונה, היא נעשית בגבורה, היא מהלכת בעזות ובחוצפה, ובשגגת תלמוד ושכל היא כזוהן שכוונתה להזיק.

27 "בקרן המורה על השכל כמו קרני ההוד של משה רבינו ע"ה, ו'קרני ראם קרניו'" (מאורות הראייה תנוכה, עמ' 7).

28 עיין רמב"ן המובא לעיל, הערה 13. "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו" היינו יופי עם גבורה, מתאים לגבורה, לא יופי המחליש את הגבורה הפנימית האמתית – על כן נקראו כל ישראל בשם יוסף" (עין אייה ברכות ח"ב, עמ' 276).

29 "לנפש חיה" – אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה" (רשי" בראשית ב. ז).

30 "ומכלל מדת הגבורה הוא, שכל דבר שכבר הסכים בנפשו, שצריך להשתדל בו מצד חובת שלמותו, תהי' ההסכמה חזקה אצלו, ולא יקוץ בכל פרטיה הרבים וגבורת נפשו תדריכהו, שיעשה בחשק טהור את המעשים הגורמים לבצע תכלית נאה גם בהיותם בדרך רחוקה" (מוסר אביך, עמ' לח).

31 השור הנוגח: נוגח הוא משרש נ.ג.ח ואילו יגח, כמו "וארב ישראל מגיח ממקומו" (שופטים כ. לג), הוא משרש ג.י.ח; ומכל מקום ענין משותף להם, כי היציאה ממקום אחד הוא כניסה למקום אחר.

32 עיין מורה הנבוכים ח"א, לא-לה; אורות התחיה נט; מאמר דעת א-להים, ועוד.

ואין נגיחה אלא בקרן, לא בהזנחה עוורת של הקיום ולא בנהנתנות שהיא עצלנית, אלא בקרן השכל ובגבורתו, שצומחת מתוך טומאה, רקנות או טעות. "קרנא דא ופום ממלל ברבן... וחזוה רב מן חברתה"³³.

שנאמר: "ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגו', ואומר: "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח". יש תפיסות עולם שבנויות על בסיס של הכרה שכלית, שהיא בעצמה נכנית על אבני יסוד של הכרת החושים. אלו הן אידיאולוגיות, או אנטי-אידיאולוגיות, מתוך העולם ובתוך העולם, תפיסות אידיאליסטיות או תפיסות פרגמטיות של חול, של סדר חברתי או אפילו של סדרי מוסר וצדק. לעומתן יש תפיסות עולם הנשענות יותר על רגש או אינטואיציה. מתוכן יש כאלה שבנויות, לפי טענתן, על מה שנמצא מעבר ליכולת השכלית האנושית לתפוס, תפיסות שבאות מן הטרנסצנדנטלי, מן האזוטרי, שמתיימרות להכיר מישורים אלו של המציאות ולהביא מהם סדרי חיים ומשטר לאנושות, לפרט ולכלל. אחד ההבדלים בין תפיסות עולם אלו הוא ביחס לברורי הדברים כלפי אחרים שלא גדלו עם אותה תפיסה. תפיסת עולם המושתתת על השכל – מטבעה שהיא באה בטענה של אוניברסליות, 'מדעיות' ו'אובייקטיביות', מצד היותה בנויה על 'שכל ישר'. היא צריכה לכאורה להיות מובנת לכל ופונה לכל בשוה, לכל מי שמורגל לחשוב באופן הגיוני. לא כן ביחס לתפיסת עולם הבנויה על האינטואיציה או הטוענת אפילו לכתור נבואה, כי היא יכולה לטעון שהיא שייכת לכל העמים, אך קשה לה מצד עצמה, מצד אמירתה לבר, להיות מתורגמת לשפת ההבנה של עמים רבים. קשה לתפיסה כזו להוכיח את עצמה למי שלא בא במגע בלתי אמצעי עם בעלי המקוריות של תפיסה כזו או למי שלא ראה את צדקת טענתה במבחן המציאות פעם אחר פעם³⁴. רק נבואת אמת תעשה דרכה, ככל אמת, ואפילו תהיה דרך זו ארוכה כאורך סבוכי ההסתוריה.

התפיסה המטה-שכלית טוענת טענה גדולה ואילו התפיסה השכלית מסתפקת במדוד ובמובן, במה שנקלט בשכל אנוש, בלי יומרות רוחניות. התפיסה השכלית יכולה להצטמצם בעולם החומר, לצאת ממנו, לסדר רק אותו, ולהתיחס למוסר חברתי. כן אמנם בנוקי הרוח שעל ידי כוונות ואידיאולוגיות: יש שצומחות מטענה שכלית ויש שצומחות מטעון להכרה שלמה שמעבר לשכל, לנבואה.

בענייני האמת והמוסר המוחלט הנובעים מדעת הענין הא-להי, לפי סדר היושר בחשיבה ובהכרה, יש מקום לשכל, מקום לרגש ואינטואיציה ומקום לרוח הקודש ונבואה. יש מקום לרוחניות מופשטת עליונה וגם לישוכו של עולם, כל אחד לפי דרגתו³⁵. תקון העולם החמרי מרחיב את הבסיס להופעת תוכן החיים העליון. הרגש הישר והאינטואיציה הטהורה מפנים את האדם אל מקור כל הטוב, היפה, המרענן, המחיה, אל מקור כל היש³⁶, אך הם לבדם אינם מספיקים. השכל יכול לנכש את עשבי הפרא שבגן המחשבות על דבר האמת המוחלטת והמוסר, שנמשכים מן הענין הא-להי. הוא יכול לשלול את הטעויות, את

33 דניאל ז, ח; שם, כ.

34 עיין ספר הכוזרי מאמר א, ה (וע"ע מאמר ד, יג).

35 עיין אורות התשובה ד, ג.

36 עיין אדר היקר (מאמר דעת א-להים), עמ' קלה.

ההגשמה החמרית הפרימיטיבית או את ההגשמה המחשבתית היותר עדינה אך רעילה יותר, אך אין השכל יכול לעשות יותר מכן³⁷. למעלה מכולם היא הנבואה למדרגותיה, שרק ממנה תוצאות חיים חיוביים וממנה גם מזון רוחני מבריא, לעסוק בו בדרכי ד', הן לרגש והן לשכל. אך זה לעומת זה, לפי הענין החיובי שצריך להופיע – ככה אפשרות, הוה אמינא של אי-הופעת החיוב ובמקומו הצגה מושחתת של הדברים: כנגד פיתוח בריא של החומר והבנתו כבסיס לרוח יכולה להתפתח אידיאולוגיה של חמרנות שכלתנית, ובמקום הזלות קודש של שפע עליון ברוח הקודש ונבואה יכולות להיות תופעות אנושיות של רוחניות מזויפת ואקסטזות של הוללות וסכלות.

על כן אין נגיחה אלא בקרן שנאמרו בה שני סוגים, שני מיני נזק רוחני ונפשי, הבאים מהתפרצות הכרתית: זה הבא מן הטוען בשקר לכתור נבואה, ובאמת אינו אלא שפע שקרי של טומאה; וזה הבא מתוך תפיסה שכלית הבנויה, כרגיל, על עולם החושים, אלא שהיא, בהיותה מזיקה, מתחצפת לומר שאין עוד כהויה אלא אך ורק יסוד מטריאלי בחיים. הראשון הנו זיוף מטבע הנבואה, השייכת ביחוד לעם ד' בארץ ד'; והאחרון הנו זיוף המטבע המיוחד של כחו של יוסף, שענינו סדור כשרוני של חיי החומר לאור הרוחניות וכהכנה ובסיס לה.

צדקיה בן כנענה טען לכתור נבואה, אך אנו יודעים שטענתו היתה שלא על פי האמת³⁸. הוא הגדיל לעשות בחפושו אחר ידיעת הנעלם בדרך הטומאה עד ששכנע את עצמו שמה שהוא קולט בדרך עקלקלה וטמאה הוא באמת דבר ד'. גם עשה מעשה כדי לחזק את רושם הדברים על שומעי דברו כפי הגדלת הרושם שעשתה רוח השקר עליו. ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל, שבאים לבטא חזק גדול המבטיח נצחון במלחמה, ואמר בשם ד' באלה תנגח את ארם. הכח הרוחני שמבטא צדקיה באמת אינו אלא מעשה אדם, כח התפעלות אנושית, לא דבר ד' בכלל. לכן מה שעשה צדקיה עשה לו, לעצמו, מפני התפעלותו מכחות הטומאה שהשתכנע מתעותעיהם. ועשה לו קרני ברזל, ללמד על חזק, אך הואיל ובשקר יסודו אין זה מראה באמת אלא על כך שהם מעשה אדם, קרניים מלאכותיות, כי כל דברי הרוח שלו אינם אלא מלאכותיים, אנושיים, תלושים מן האמת הא-להית³⁹. וקרני ברזל אלו

37 כנ"ל, וכן: "על כן יסוד דעת א-להים העומדת לעד היא הא-להות המתעלה על כל התבונה וההרגשה, והחתומה בתוך התבונה וההרגשה בחותם של הענוה, ושל אי-אפשריות ההשגה. ודוקא מצד זה היא גדולה בפעולתה על החיים. היא משרת אותם, מעלה אותם תמיד עדי עד, וכל החיים כולם, וכל התנועות החפשיות שבעולם הרוחני והחמרי, בעולם הפרטי והכללי, מוצאים דוקא בה את תפקידם" (אורות, עמ' קנד). וכן: "ההויה הרוחנית כמו שהיא אי אפשר להכיר ע"י כל חפוש ומחקר" (מאמר דרך התחיה, מאמר הראייה ת"א, ועוד).

38 עיין ספר דרך ה' לרמח"ל ח"ג פ"ד. ועיין סנהדרין פט ע"א: "כגון צדקיה בן כנענה... מאי הוה ליה למיעבד, רוח נבות אטעיתיה?... הוה ליה למיזק, כדרכי יצחק, דאמר רבי יצחק: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד". וכתב שם המאירי: "המתנבא מה שלא שמע ענינו שלא נאמר בנבואה לא לו ולא לאחרים, ואפילו היה הענין בא מצד עונש למי שנתנבאו לו ואף צד מראה מתערבת בכח דמיונו כדי להטעותו, הואיל ויש שם צד שהיה לו להרגיש בנבואתו שאינה נבואה על צד אמתי והוא מתנבא בה – חייב מיתה. הרי צדקיה בן כנענה ושאר חבריו נבאו לאחאב שינצח את ארם". ועיין משפט כהן עמ' שדמ, והשווה פ' המיוחס לרש"י לדה"ב פרק יח.

39 ואפשר להמליץ עוד כדברי המאירי שהיתה לו "מראה מתערבת בכח דמיונו כדי להטעותו", ואם כן הברזל, שהוא שייך גם למלכות הרביעית – "באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חויה רביעיא דחילה ואימתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה" (וינאל ז, ז) – מרמז לנו למלכות רביעית שבנויה על יסודות תרבותיים של כח המדמה (ע"ע אורות, ישראל ותחיתו, יז-יח).

שונים הם מקרני בכור שור של גבורת יוסף המקורית המלאה צדקות. ומתוך שאין כאן נבואת אמת, אלא רק התפעלות אנושית, הטוענת שמכירה במה שמעבר לשכל אדם, אך באמת אינה יודעת מאומה אלא מהומה, על כן אפילו באמירתה היא מוגבלת לאומה אחת בלבד, לארם, ואינה אמירה אוניברסלית. כי הלא אינה אמת א-להית, שהיא אוֹבֵיִקְטִיבִית וכללית, אלא התפעלות אנושית סובייקטיבית, ענין אנושי רגשי, דמיונות ושקר, ולכן פרטי ומוגבל וללא יכולת השפעה כללית⁴⁰.

זה אינו דומה כלל לברכת ד' של גבורת יוסף שבישראל⁴¹, שפחה לנגח עמים, מפני שהיא אמת, לכן היא כללית. אמנם בנצול החמריות והפיכתה מבסיס של הרוחניות העליונה לאידיאולוגיה בפני עצמה, מנותקת מרוחניות אמיתית, ביצירת תפיסת-עולם חמרנית הטוענת לשכליות קרה ולכן טוענת לכלליות – אז הברכה נהפכת לקלה בידי המתכוונים להשתמש בחמריות כדי להזיק לערך האמונה. וכשם שיש נזק הנובע מזיוף הנבואה ישנו גם נזק זה של זיוף תעודת החול, כאשר הכשרון הכלכלי וחמרי של יוסף מנוצל לרעה לבנין אידיאולוגיה כפרנית של מטריאליזם. ואידיאולוגיה כזו – מפני קרירותה ויובשה השכלי הטוען למדעיות – היא יכולה להיות מתפשטת הרבה בין עמים רבים. ואומר: "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח".

אלו שתי דוגמאות הנגיחה, התפרצות מגדר האמת והיושר ופלישה בכח רב לתחומים זרים, שאינה אלא בקרן. למרות שנוקן נדיר יותר, כי הן דוגמאות של רשעות ממוסדת לעומת תאוותנות שפלה או הזנחה של חיי הרוח, מכל מקום נזקן רב; כי השכל אמור להיות כלי להשפיע טוב בעולם לפי מדתו שהיא מתפשטת מאד. לכן נזק כזה אינו מוגבל לרשות הפרט, כמו תאווה פרטית, אלא הוא נמצא ברשות הרבים בדמות רעיונות נפסדים הנמצאים בשוק הרעיונות וצדים נפשות.

מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תם למועד – ה"מ בתלושה, אבל במחוכרת – אימא כולה מועדת היא, ת"ש: בכור שורו הדר לו וגו'. הנזק הנפשי ורוחני שהוא כל כך גדול ומשפיע, עד שאינו בגדר נזק רק כאשר הוא פולש לתוך תחום פרטי זר, אלא אף וביחוד כאשר מהלך השפעתו הוא בין הרבים, הוא הנזק הנובע מתוך אידיאולוגיה שהתרוממה על רגלי ההפסד והעדר אמת. וכמו כל שקר שאין לו רגליים יציבות אך מקצת רגל יש לו, גם אידיאולוגיה כזו יש בה קצת תמך, או מצד נטיות נפשיות או מתוך עובדות מוצקות של

ועוד יש להעיר כי הברזל מוזכר בברכת הארץ: "ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת" (דברים ה, ט). הברזל הוא ענין שמשותף בו הטבע והאדם, כי האדם צריך לפעול על הברזל, שנמצא במצב טבעי אחד, כדי להפכו למתכת ברזל. לכן הברזל יש בו צד סגולי – שכן הוא בטבע, וענין בחירי – מה שהאדם צריך לפתחו כדי שיעמוד לשימוש. וכן כח המדמה עומד לשמש את כח הנבואה, אך כח המדמה לבד, ביחוד בהתגברותו על חלקי הנפש האחרים, יכול להזיק הרבה (כמבואר בסוגית 'סנדל המסומר' בעין אי"ה שבת ח"ב, שגם שם נמשל כח המדמה למסמרים, לברזל). והוא הדין לגבי כחו של הברזל שיכול לעמוד לרשות רומא הרשעה או להיפך, לעמוד ככח איתן בידי ישראל עם קדושים. אם כן הברזל מסמן כח צבאי וכח המדמה. הואיל ודברי צדקיה בן כנענה הם דברי שקר – הברזל מרמז באמת לכח המדמה כשנעשה חזק מדי ושולט בלי מצרים כפי שהוא במלכות הרביעית.

40 מעין ההבדל שבין שם אברם, על שם אב לארם, שכח השפעתו מוגבל למוצאו ויחוסו, לארם; ובין השם אברהם, על שם אב המון גוים. "חני בשם רבי יהודה גר עצמו מביא וקורא. מה טעם, 'כי אב המון גוים נתתיך', לשעבר היית אב לארם ועכשיו מיכן והילך אתה אב לכל הגוים" (ירושלמי, ביכורים פ"א ה"ד).

41 שכל ישראל נקראו "שארית יוסף" על שם הכח של יוסף שנמצא בכל ישראל.

עולם חמרי. אך אידיאולוגיה כזו מזקת כאשר היא נכנעת לנטיות רוחניות מעוותות או כאשר היא מתבצרת בחמרנות עקורה. העדר פיתוח ועוורון לב שבקיום בלתי משוכלל או נהיה שפלה אחר החומר הם נזקי נפש שדרכם להתקיים וחובה מתמדת להשמר מהם. האדם מועד ליפול בהם אך גם מסוגל להתרומם מעליהם. הדעת, העמידה על הנפש, היא הנותנת כיוון לאדם להתגבר על יצריו ולכבוש את כחותיו לצורך יעד מוסרי. אך כאשר הדעת נופלת ומשתעבדת להנאות חמריות או לדמיונות, כאשר היא מגבשת אותם לכלל תנועת חיים שכלית או רגשית, אז אפשר לומר שיש כאן כוונה להזיק – כוונה, הכרה שכלית או אינטואיטיבית, הגורמת לנזק מוסרי ורוחני. נזק זה הוא במיוחד מסוכן מצד שהחלק היותר נכבד של האדם משתעבד לרובד היותר נמוך של החיים. אין זה 'אורחיה', דרכו של אדם שנכרא בצלם א-להים, זאת אומרת: לא לכך נוצר ולא לכך נועד. וכאשר תנועה שכלית-הכרתית כזאת מתהלכת ברחובות עיר היא צדה נפשות תמימות שאינן יודעות להזהר מברקי סרק שמכים אותן בסנוורים.

אמנם, דוקא מפני שלא לכך נועד האדם וכחו ההכרתי, דוקא מפני החדלון הגדול שיש באידיאולוגיה כזו, דוקא מפני כן הוא גם נדיר יותר. האידיאולוגיות המזיקות האלו, לחלקן יש אחיזה מסוימת במציאות ויש שאינן להן כל בסיס מציאותי. אידיאולוגיה שאינן לה אחיזה באמת, אותה היינו חושבים שתופעתה נדירה ונוקה פחות, שהרי מפני שאינן לה במה להאחז היא יותר קרובה לתיקון או העלמות. מאמץ קטן יותר של שמירה יספיק בכדי להיזהר ממנה, ואם ילכד מי שהוא ברשתה, בפחות מאמץ יהיה אפשר לשחררו. לעומת זה, אידיאולוגיה שבנויה על חלק מן המציאות שהיא חלק מן האמת – היינו חושבים שנוקה רב ביותר, כי המעט אמת שיש בה גורם להצלחתה. ואם אדם נלכד בשקר של חלקיות האמת יהיה יותר קשה לשחררו מכבלי המחשבה שנפל בהם ומחיר ההתאמצות יהיה גדול יותר.

בודאי חלוקה זו יש בה מעט מן האמת, אך אינה מדויקת. גם אידיאולוגיה שבנויה על שכל קר וגם הבנויה על התיימרות להבנה אוטורית – שתיהן דומות בשניים: הן דומות בכך שבחינת הטוב שבהן היא הצדה נפשות, והן גם דומות בכך ששתיהן שקריות. מפני שיש בהן אמת צריכה להיות שמירה טובה מהן, אך מצד שהן בסופו של דבר שקר או אפשר להשתחרר מכבליהן. רק אם אדם התרגל אליהן, מעשה אבותיו בידי, קשה יותר להשתחרר מהן.

התפיסה של החמרנות יש בה אמת חלקית מצד שיש באמת חשיבות גם לעולם החמרי; אמנם רק בתור בסיס לרוחניות וככר פעולה שלה, אך מכל מקום יש הצדקה ליחוס ערך לחמריות. אולם כאשר היחס לחומר נהפך ליחס אידיאלי של ערך מנותק ובלעדי, כאשר הוא נהפך לחמרנות, כמו חלק גדול של התנועות ההומניסטיות שכפרו במה שמעבר למוח⁴², אז תפיסה זו מזקת לאנושות ומביאה עליה אסונות, כפי שענינו ראו בדורות האחרונים. היינו חושבים שדוקא אידיאולוגיה כזו היא המאיימת יותר על האנושות מפני שטוענת לשכל מדעי. לעומתה, הנטיות הרליגיוזיות – כגון זו שבאה לידי בטוי בנבואות שקר של צדקיה בן כנענה והדומים לו בכל הדורות – להן פחות יכולת להזיק, מפני שביסודן הן תלושות מן המציאות ומן האמת. מהו דתימא כי פליג רחמנא, בנזק שבכוונה,

42 כגון הסוציאליזם לגונווי (חורף מן הגוון הדתי), או הפשיזם, או הליברליזם והרדיקליזם כגונווי החילוניים והאנטי-דתיים.

בין תם למועד – ה"מ בתלושה, בכוונות מזיקות שהן תלושות מן האמת, כתלושות הטוען לכתר נבואה כאשר אינו אלא הוזה מדמיונו בלבד, בהן יש פחות נזק ויותר קל לתקן את המצב לאחר מכן. היית אומר שרק בהן יש מצב של תמות, שכל עוד שלא הורגל האדם בהן קל לו להתיר מעליו את כבליהן; אבל במחוברת – אימא כולה מועדת היא, באידיאולוגיה שמחוברת למציאות ויש לה בסיס להאחו בה אזי נזקה גדול יותר ותיכף שאדם נופל ברשתה הוא נלכד, והתיקון ממנה דורש מאמץ גדול יותר, תא שמע בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרני וגו'. על אף שאדם רגיל בחיי החוש משחר ילדותו וחושב שהם תוקף המציאות, אם לא כולה, והוא זקוק להרגל וחינוך טוב כדי להתרומם לאמתת המציאות, שהיא המציאות הרוחנית, – מכל מקום יכול הוא לעשות כן, כל עוד לא הורגל בחשיבה של כפרנות מטריאליסטית. גם בה יש צד תמות לפני צד המועדות. אמנם אם הורגל באידיאולוגיה מטריאליסטית יש צורך גדול להשתחרר ממנה, כשם שמי שהוחזק בעבודה זרה ומעשה אבותיו בידי קשה לו להשתחרר מכך מפני שאינו מודע בכלל לרוע מצבו. ואף על פי כן מורה התורה דרך לאובדים, הדרך לתיקון הכל.

כאשר נתבונן היטב נבין כי לא רק זו, האידיאולוגיה שבנויה על דמיונות, רגשות או אינטואיציה היא תמימה בתחילתה ורק בהתרגל האדם אליה היא מזיקה מאד; אלא אף זו הנבנית על השכל, על המדעיות, כביכול, גם היא אין נזקה אלא לתמימים, ורק אם יתרגלו אליה יהיה נזקה שלם.

וכן באומה: יש מקום וצורך אמתי וטוב להתגברות העסק בחול בישראל בעת קץ, והאומה דורכת בעוז על במת חיי הלאום והחול. אף על פי כן, אין החבור לחיי חומר בהכרח מזיק לאומה מצד עצמו, למרות שיש כאלו בתוכה שהופכים את החול להיות חזות הכל. האומה תמיד נשמרת על ידי חסידיה העליונים גם אם אין פעולתם הסגולית מורגשת בחוצות עיר.

הצד השווה שיש דרכי הטעיה שונים, חלק פונים אל השכל וחלק פונים אל הרגש, החויה הלא-רציונלית או הטוענת למגע עם העל-רציונלי. יש דברים שיש להם אחיזה מסוימת במציאות ולכן נזקם רב, ויש דברים אחרים שעל אף שאין להם כל כך אחיזה במציאות בכל זאת נזקם קיים. ביסודו, מצד שרכונו של עולם עשה את האדם ישר, אין זה צריך להיות דרכו של אדם שיעוות את שכלו או הכרתו הרגשית על ידי השתעבדות לאידיאולוגיות שקריות. אך היזק נפשי, רוחני או תרבותי זה מצוי הוא בעולם, וכל ההסתוריה האנושית רצופה בשיבושים כאלו, ולכן החובה להישמר מהם. ובין אותן תפיסות עולם הבנויות כאילו על שכל טהור ובין אותן הטוענות להכרה טרנסצנדנטלית, צריך ואפשר לאדם להישמר מהם, – בין אם הן תלושות מן המציאות הישראלית ובין אם הן מחוברות. אמנם אם לא יתבונן בדרכו יוכל ליפול ברשתן; ובכל זאת גם אז, במאמץ כן ומתמיד, יוכל גם לצאת מהן. אך אם יתרגל אליהן הרבה אז יקשה יותר להשתחרר מהן, ואולי רק בסכינא חריפא של העמקה והבחנה חדה יוכל להשתחרר מהן. ומכל מקום חובת האדם להיזהר, ועיקר השמירה היא בעסק התורה, "ושמרתם זו משנה ועשיתם זו המעשה וכל שאינו במשנה אינו במעשה"⁴³.